

Cinc generacions de metgesses i llevadores gironines

La doctora Edelmira Domènech Llaberia és la representant d'una nissaga de cinc generacions de metgesses i llevadores. La més coneguda va ser Trinitat Sais Plaja, bisbalenca i primera titulada en medicina de Girona el 1904. La mare de Trinitat Sais i de la seva germana Edelmira, també metgessa, va ser Teresa Plaja i Bós, igualment bisbalenca, que es va graduar com a llevadora a Barcelona el 1882 i que també va exercir a la Bisbal. Al mateix temps, Trinitat Sais, casada amb Francesc Llaberia, va tenir dues filles metgesses, Edelmira i Teresa Llaberia Sais. Teresa Llaberia és la mare de qui escriu aquest article, Edelmira Domènech Llaberia. Finalment, una neboda d'Edelmira Domènech, Ana Serrano Domènech, també ha seguit la professió de metgessa.

Text > **EDELMIRA DOMÈNECH LLABERIA**, catedràtica emèrita de psicopatologia de la Universitat Autònoma de Barcelona

JACINT CORBELLA CORBELLA, catedràtic de medicina legal (1976) i de toxicologia (1984) de la Universitat de Barcelona

Una petjada poc coneguda

Fins a l'any 1968, només hi havia una facultat de medicina a Catalunya, la de la Universitat de Barcelona. La primera dona que s'hi va matricular va ser Elena Maseras, que va acabar els estudis de la carrera el 1878. Just darrere d'ella en van sortir dues més: Dolors Aleu (1879) i Martina Castells (1881). Les traves administratives en van retardar el permís per fer els exàmens de llicenciatura i de doctorat. Maseras es va cansar d'esperar, va deixar la medicina i es va fer mestra, i va exercir a Maó. Castells es va morir molt jove per complicacions d'una gestació. La primera que va exercir com a metgessa, a Barcelona, fou Dolors Aleu. De les estudiants de les terres de Girona, la primera va ser Trinitat Sais i Plaja, nascuda a la Bisbal el 22 de juliol de 1878. Va acabar la carrera el 1903 i va fer l'examen de llicenciatura el 1904. A més de Trinitat Sais Plaja, entre la quarantena de metgesses llicenciades

abans de la guerra n'hi ha algunes més de relacionades amb les comarques de Girona. Són Cecília Marín i Gratacós, Francesca Casaponsa i Suñol i Ramona Vidal i Costa.

Cal considerar també que moltes dones han fet tasques sanitàries amb altres titulacions, considerades «auxiliars», com ara les llevadores (que ja tenien una formació específica en la primera meitat del segle XIX), practicants o infermeres (que més tard es van reunir amb el nom d'*ajudants tècnics sanitaris*), podòlogues, i potser alguna altra. En temps moderns, la creació de la diplomatura en infermeria, i posteriorment la llicenciatura, ha elevat la qualitat assistencial. En moltes universitats, per una via o l'altra, han aconseguit el títol de doctors i doctores. Des de la creació de la Universitat de Girona hi ha formació de metges

>> *Trinitat Sais Plaja.* (Foto: ARXIU FAMILIAR)

fins al grau de doctorat. Les especialitats s'acrediten mitjançant la formació de MIR. En conjunt, el nivell de formació dels sanitaris ha millorat.

També coneixem casos de metges i altres sanitàries (llevadores, apotecàries, especieres, cirurgianes, i en un cas s'especifica «llevadora i perita») a la baixa edat mitjana, que exerciren amb llicència reial a la Corona d'Aragó. Pere Guaita i Jiménez, arxiver, n'ha fet un estudi aprofundit, que va publicar l'Arxiu Històric de Ciències de la Salut de Manresa l'any 2010, amb el títol *Dona i medicina a la Corona d'Aragó*. Una part important de l'obra està en forma de diccionari biogràfic i recull una vuitantena de fitxes. En quatre d'aquestes fitxes trobem referències a les terres gironines, totes en el segle XIV. Les transcrivim a continuació:

Barchinona (Campdevàrol, segle XIV). Metgessa. El 1309 va ser acusada davant els tribunals per utilitzar indegudament diverses medecines en alguns dels seus pacients. El procés recollia una clàusula en la qual s'estipulava que si l'acusació no era justa, Barchinona podria continuar exercint.

Sibila (Puigcerdà, segle XIV). Apotecària. El 1313, després de la mort del seu marit, l'apotecari Guillem Duran, va dirigir durant més de trenta anys l'apotecaria familiar. Primer va establir contacte amb un altre apotecari i poc després amb els seus fills, Pere Duran i Ramon Duran, fins prop del 1344.

Solera (Girona, segle XIV). Llevadora de la Casa Reial d'Aragó. El 1350, quan habitava a Girona, va ser cridada perquè anés a Perpinyà a exercir de llevadora de la reina Elionor de Sicília, dona del rei Pere III, en el naixement del seu primer fill, l'infant Joan (futur Joan I). Per aquest servei la reina la va gratificar amb un salari de mil sous anuals de per vida. Era casada amb el ciutadà de València Pere Camós i tenia un fill.

Coloma (Girona segle XIV). Llevadora jueva. El 1385 va ser empresonada pel batlle de Barcelona per practicar la medicina sense ser examinada en la matèria. El rei Pere III va intercedir a favor del seu alliberament justificant que Coloma tan sols atenia dones embarassades o que desitjaven quedar-se en estat.

Tot i que les referències són relativament nombroses, només afecten dues llevadores, una apotecària i una metgessa. En dos casos s'esmenten per problemes derivats de l'exercici professional: un per manca de titulació suficient, l'altre per utilització indeguda de medicines. Un altre és per transmissió d'una apotecaria, i només en una referència hi ha un fet positiu, la gratificació, sembla que esplèndida, a una llevadora per haver atès el part de la reina.

Aquest estudi serveix per documentar l'existència de metgesses a la Corona d'Aragó, encara que fos un fet poc freqüent. En canvi, podem suposar, per comparació amb altres fets, que l'activitat de les llevadores no titulades devia ser molt usual. Aquesta absència de títols i de referències s'explica pel nivell d'analfabetisme de la població. Recordem que ja a la primera meitat del segle XIX, quan es va demanar als metges subdelegats de partit la llista de tots els sanitaris (metges, cirurgians i llevadores), el de Santa Coloma de Farners va contestar que cap de les llevadores firmava perquè no sabia escriure.

Trinitat Sais, una capdavantera

Un cop presentats aquests antecedents, volem parlar de la tasca que va fer la doctora Trinitat Sais i Plaja. Ens basem, sobretot, en les dades d'un estudi propi anterior, publicat l'any 2000 a la revista *Gimbernat*.

Trinitat Sais va ser la pionera en la integració de la dona a la professió mèdica en temps moderns a les terres de Girona. En un moment determinat, va ser la metgessa més destacada en l'exercici de la professió a Barcelona, i també va publicar treballs sobre l'orientació de l'educació i la prevenció sanitària a Catalunya.

Tenia les arrels familiars a l'Empordà, on la seva mare ja havia estat llevadora. Va néixer a la Bisbal el 22 de juliol de 1878, segons la seva partida de bateig. Va estudiar magisteri i en va obtenir el títol a Barcelona l'any 1893. Va fer el batxillerat, es va examinar a l'Institut de Figueres, i es va graduar amb el Premi Extraordinari de Doctorat l'any 1896. Cursà els estudis de medicina a Barcelona entre 1896 i 1903, any que acabà la carrera i demanà la inscripció en la llicenciatura. Se'n cursà la petició el 29 de setembre

de 1903 i en va fer l'examen el 12 de març de 1904.

Ben aviat, Trinitat Sais va obrir la consulta on va tenir el domicili de tota la vida, en el número 10 del carrer de Pelai de Barcelona. Es va anar especialitzant en el tractament de les patologies femenines i infantils, és a dir, en tocoginecologia, pediatria i puericultura. També va tenir molts pacients de medicina general. Va tenir una pràctica molt activa i una certa activitat institucional.

A més de la feina assistencial directa; és a dir, d'atendre els malalts, Trinitat Sais es va adoptar un enfocament essencial cap a la prevenció. I el posava en pràctica tant de paraula, parlant amb les pacients durant les visites, com per escrit. En les seves publicacions destacava més aquesta finalitat

>> Teresa Llaberia Sais, la seva filla gran.

Cal considerar que moltes dones han fet tasques sanitàries amb altres titulacions considerades «auxiliars», com ara les llevadores

>> Edelmira Llaberia Sais, la seva filla petita.

de prevenció directa que no pas el caràcter científic. Acostava la informació a les mares, fet que explica, en part, el tipus de revistes en què va col·laborar. La seva obra escrita és relativament reduïda, però és la més extensa entre les de les metgesses catalanes del primer terç del segle xx, en què la producció escrita de les dones que exercien la medicina era gairebé simbòlica. Per definir-ne els temes, cal situar-ne els treballs en una perspectiva social. Li importava més explicar com s'havien de cuidar els nens, les normes d'higiene, la roba que els havien de posar, com havien de dormir, etc., i fins i tot ja aconsellava les vacunes. Just acabada la carrera, gairebé el mateix any 1904, ja va publicar alguns articles en revistes. Més endavant, trobem intervencions seves en congressos i conferències.

Els articles a *La Mujer Moderna*

Trinitat Sais va col·laborar sovint en la revista *La Mujer Moderna*, que es considerava de tarannà feminista, però que encara era poc coneguda. La revista la publicava Sofia Quer a Manresa, on el seu marit tenia una farmàcia. El seu fill, Pius Font i Quer, va esdevenir un botànic de primer nivell

>> Edelmira Llaberia Sais i Francesc Domènec Alsina, el seu marit.

a Catalunya. La revista era quinzenal i considerem que estava dividida en dos blocs: el primer contenia articles de caràcter més informatiu, divulgatiu i de coneixements, i el segon estava format pels que tenien una funció més sensibilitzadora, de conscienciació. A la primera pàgina de la revista hi havia dos petits anuncis de dues metgesses, les doctores Trinitat Sais, que exercia a Barcelona, i Francesca Fontova i Rosell (Lleida, 1877 - Avilès, 1861), que va exercir durant alguna temporada a Lleida, on el seu pare era veterinari. Aquests anuncis semblaven més destinats a promoure la revista que no pas a captar pacients per a les metgesses.

Entre els articles de caràcter informatiu sobre prevenció destaquen «Vestidura del recién nacido» (VII, 1904, p. 2); «Cuidados en higiene del recién nacido» (any I, p. 2) i «Higiene bucal» (XI, 1904, p. 3-4). També n'inclouïa d'altres d'interès més general, com «Prenda antihigiénica» (IX, 1904, p. 2), en referència a l'ús de la cotilla; «¿Por qué tanto enfermo?» (X, 1904), en què recomanava una higiene i una alimentació correctes; «La naturaleza es maestra», que animava les dones a formar-se i a promocionar-se; «Para las familias. De la habitación de los enfermos» (XII, 1904), «Lecturas útiles. Dispepsia» (XI, 1904), o «De las bebidas»,

sobre la mesura en el consum d'aigua.

Trinitat Sais també va participar en el Congrés Internacional de la Tuberculosis (Barcelona, octubre de 1910). Aquest congrés el va convocar el doctor Rafael Rodríguez Méndez, catedràtic d'higiene de la Universitat de Barcelona i antic rector, un home de gran prestigi en el seu àmbit. Hi van participar bastants professors i metges hispanoamericans. Hi havia un Comitè de Dames que presidí Leonor Canalejas, professora de l'Escola Normal de Mestres de Barcelona, amb dues vicepresidentes: la doctora Trinitat Sais, «doctora en medicina i metge especialista de Barcelona», i Celestina Vigneaux de Corominas, mestra de Barcelona.

La doctora Sais s'encarregà de la primera ponència de la secció del Comitè de Dames: «Principales causas de la propagación de la tuberculosis en las escuelas. El material de enseñanza como propagador de la tuberculosis. Desinfección de las escuelas para evitar el contagio tuberculoso». També hi van oferir ponències les doctores Concepción Alexandre, de Madrid, i Virgínia Soler, d'Alcoi, que havia estat alumna de Barcelona amb un expedient molt brillant. Per al mateix congrés, Trinitat Sais també va escriure un treball curt: «Vulgarización higiénica

>> Foto de família. D'esquerra a dreta: Edelmira Llaberia Sais, la filla; Francesc Llaberia Abelló, el marit; Trinitat Sais Plaja; Teresa Plaja Bós, la mare; Teresa Llaberia Sais, l'altra filla.
(Foto: ARXIU FAMILIAR)

para combatir la tuberculosis. ¿Cómo evitaremos la tuberculosis?».

Així mateix, mereix ser recordada la seva participació en el Congrés d'Higiene Escolar (Barcelona, abril de 1913). El Comitè de Dames estava presidit per la senyora Celestina Vigneaux. Carme Karr en va ser la vicepresidenta, i Trinitat Sais Plaja, una de les vocals, l'única que era metgessa. Va fer una presentació del congrés en una conferència a l'Ateneu Barcelonès. També hi va assenyalar les mancances de les escoles: «Les escoles sense sol, sense llum, sense aire, en les tantes hores tancats els mestres i els nens», «La tasca heroica dels mestres amb uns sous petits», i finalment, hi va remarcar la importància de la col·laboració entre mestres i metges per al futur dels nens i «la necessària, la urgent comunitat que hi ha d'haver entre la família i l'escola».

Una dona obre el curs

Un dels actes públics pels quals Trinitat Sais va ser més reconeguda va ser la conferència inaugural en el Col·legi de Metges (Barcelona, 31 de gener de 1914), «La ignorancia de la mujer en los conocimientos de higiene y puericultura como primera causa de mortalidad infantil», que va versar sobre la mortalitat infantil. Hi explicava que en aquell temps, a la ciutat de Barcelona gairebé un terç dels infants es morien abans d'arribar als cinc anys, que gairebé a totes les famílies hi havia alguna mort en aquesta edat, i que una part important del problema es devia a la

manca d'instrucció de les mares sobre aspectes d'higiene i de puericultura. Defensava l'al·letament matern i entrava en els aspectes jurídics i sociològics de la mortalitat infantil. També hi remarcava que tots aquests grans mals que tenien les famílies depenien d'una causa que es podia combatre, que era la ignorància.

El discurs va tenir una certa repercussió a la premsa. Així, *Feminal* comentava: «Enguany, per primer cop, el Col·legi de Metges de Barcelona cregué un deure encarregar el parlament d'obertura de curs a una dona», i que s'havia llegit a «l'espaió Saló de la Plaça de Catalunya». A més, la revista destacava que «l'entusiasme sincer que despertà es llegia fins en els més acèrrims enemics del feminisme; un convenciment que la dona catalana té capacitats ben definides per ocupar un lloc tan honorós en la ciència com l'ocupa ja de temps en les arts, la literatura, la pedagogia...».

El 5 de març de 1921, la doctora Sais va pronunciar una altra conferència a Terrassa titulada «Puericultura i maternologia». Aquesta conferència formava part d'un cicle de cultura femenina organitzat per l'Ajuntament de Terrassa i el professorat de les escoles domèstiques de la ciutat.

Una reflexió final

Quan van desaparèixer aquestes pioneres, la feminització de la medicina va estar aturada durant bastant temps. L'any 1960, quan va acabar la

>> Edelmira Sais Plaja, germana de Trinitat i llevadora. (Foto: ARXIU FAMILIAR)

carrera la nostra promoció, només vuit dones ens hi vàrem llicenciar (d'un total d'onze matriculades). Caldria esperar quasi vint anys més perquè el nombre de dones matriculades creixés significativament. El canvi va tenir lloc a final dels anys setanta i començament dels vuitanta, i aquesta tendència no ha parat. Cada any veiem que la quantitat de dones que acaben els estudis de medicina augmenta, i que ja superen el nombre d'homes. Tanmateix, això no passa a tots els països i, per tant, no podem assumir que la igualtat estigui consolidada globalment.

>> Edelmira Domenech i Llaberia.
(Foto: ARXIU FAMILIAR)

